

ภาคผนวก ก

กฎกระทรวง

ฉบับที่ 44 (พ.ศ. 2538)

ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร

พ.ศ. 2522

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5(3) และมาตรา 8(6) แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยโดยคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมอาคารออกกฎกระทรวงไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ในกฎกระทรวงนี้

“น้ำเสีย” หมายความว่า ของเหลวที่ผ่านการใช้แล้วทุกชนิดทั้งที่มีกากและไม่มีกาก

“ระบบบำบัดน้ำเสีย” หมายความว่า กระบวนการทำหรือการปรับปรุงน้ำเสียให้มีคุณภาพเป็นน้ำทิ้ง รวมทั้งการทำให้น้ำทิ้งพ้นไปจากอาคาร

“น้ำทิ้ง” หมายความว่า น้ำจากอาคารที่ผ่านระบบบำบัดน้ำเสียแล้วจนมีคุณภาพตามมาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งที่กำหนดสำหรับการที่จะระบายลงแหล่งรองรับน้ำทิ้งได้

“แหล่งรองรับน้ำทิ้ง” หมายความว่า ท่อระบายน้ำสาธารณะ คู คลอง แม่น้ำ ทะเล และแหล่งน้ำสาธารณะ

ข้อ 2 อาคารที่ก่อสร้างหรือดัดแปลงต้องมีการระบายน้ำฝนออกจากอาคารที่เหมาะสมและเพียงพอที่จะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้อื่นหรือเกิดน้ำไหลนองไปยังที่ดินอื่นที่มีเขตติดต่อกับเขตที่ดินที่เป็นที่ตั้งของอาคารนั้น การระบายน้ำฝนออกจากอาคารตามวรรคหนึ่งจะระบายลงสู่แหล่งรองรับน้ำทิ้งโดยตรงก็ได้

ข้อ 3 อาคารประเภทและลักษณะดังต่อไปนี้ ต้องจัดให้มีระบบการระบายน้ำและระบบบำบัดน้ำเสียที่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการปรับปรุงน้ำเสียจากอาคารให้เป็นน้ำทิ้งที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ในข้อ 4 ก่อนที่จะระบายลงสู่แหล่งรองรับน้ำทิ้ง

(1) อาคารประเภท ก

(ก) อาคารชุดตามกฎหมายว่าด้วยอาคารชุดที่มีจำนวนห้องนอนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 500 ห้องนอนขึ้นไป

(ข) โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรมที่มีจำนวนห้องพักรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 200 ห้องขึ้นไป

(ค) โรงพยาบาลของทางราชการหรือสถานพยาบาลตามกฎหมายว่าด้วยสถานพยาบาลที่มีจำนวนเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 30 เตียงขึ้นไป

(ง) สถานศึกษาที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 25,000 ตารางเมตรขึ้นไป

(จ) อาคารที่ทำการของราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรระหว่างประเทศ หรือเอกชนที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 55,000 ตารางเมตรขึ้นไป

(ฉ) ห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้าที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 25,000 ตารางเมตรขึ้นไป

(ช) ตลาดที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 2,500 ตารางเมตรขึ้นไป

(ข) ภัตตาคารหรือร้านอาหารที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 2,500 ตารางเมตรขึ้นไป

(2) อาคารประเภท ข

(ก) อาคารชุดตามกฎหมายว่าด้วยอาคารชุดที่มีจำนวนห้องนอนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 100 ห้องนอน แต่ไม่ถึง 500 ห้องนอน

(ข) โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรมที่มีจำนวนห้องพักรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 60 ห้อง แต่ไม่ถึง 200 ห้อง

(ค) หอพักตามกฎหมายว่าด้วยหอพักที่มีจำนวนห้องนอนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 250 ห้องขึ้นไป

(ง) สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 5,000 ตารางเมตรขึ้นไป

(จ) โรงพยาบาลของราชการหรือสถานพยาบาลตามกฎหมายว่าด้วยสถานพยาบาลที่มีจำนวนเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 10 เตียง แต่ไม่ถึง 30 เตียง

(ฉ) สถานศึกษาที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 5,000 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 25,000 ตารางเมตร

(ช) อาคารที่ทำการของราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์การระหว่างประเทศหรือเอกชนที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 10,000 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 55,000 ตารางเมตร

(ซ) ห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้าที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 5,000 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 25,000 ตารางเมตร

(ฌ) ตลาดที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 1,500 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 2,500 ตารางเมตร

(ญ) ภัตตาคารหรือร้านอาหารที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 500 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 2,500 ตารางเมตร

(ฎ) อาคารอยู่อาศัยรวมที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันเกิน 10,000 ตารางเมตร

(3) อาคารประเภท ค

(ก) อาคารชุดตามกฎหมายว่าด้วยอาคารชุดที่มีจำนวนห้องนอนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 100 ห้องนอน

(ข) โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรมที่มีจำนวนห้องพักรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 60 ห้อง

(ค) หอพักตามกฎหมายว่าด้วยหอพักที่มีจำนวนห้องนอนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 50 ห้อง แต่ไม่ถึง 250 ห้อง

(ง) สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 1,000 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 5,000 ตารางเมตร

(จ) อาคารที่ก่อสร้างในที่ดินของบุคคลที่ได้รับอนุญาตให้จัดสรรที่ดินตามกฎหมายว่าด้วยการจัดสรรที่ดินตั้งแต่ 10 หลัง แต่ไม่เกิน 100 หลัง

(ฉ) อาคารที่ทำการของราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์การระหว่างประเทศ หรือเอกชนที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 5,000 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 10,000 ตารางเมตร

(ช) ห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้าที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 1,000 ตารางเมตร แต่ไม่เกิน 5,000 ตารางเมตร

(ซ) ตลาดที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 1,000 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 1,500 ตารางเมตร

(ฌ) ภัตตาคารหรือร้านอาหารที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 250 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 500 ตารางเมตร

(ญ) อาคารอยู่อาศัยรวมที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันเกิน 2,000 ตารางเมตร แต่ไม่เกิน 10,000 ตารางเมตร

(4) อาคารประเภท ง

(ก) หอพักตามกฎหมายว่าด้วยหลักเกณฑ์ว่าด้วยอาคารแห่งแนวระนาบทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 10 ห้อง แต่ไม่ถึง 50 ห้อง

(ข) สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 1,000 ตารางเมตร

(ค) โรงพยาบาลของทางราชการหรือสถานพยาบาลตามกฎหมายว่าด้วยสถานพยาบาลที่มีจำนวนเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืนรวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 10 เตียง

(ง) สถานศึกษาที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 5,000 ตารางเมตร

(จ) อาคารที่ทำการของราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์การระหว่างประเทศหรือเอกชนที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 5,000 ตารางเมตร

(ฉ) ห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้าที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 1,000 ตารางเมตร

(ช) ตลาดที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 500 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 1,000 ตารางเมตร

(ซ) ภัตตาคารหรือร้านอาหารที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันตั้งแต่ 100 ตารางเมตร แต่ไม่ถึง 250 ตารางเมตร

(ฌ) อาคารอยู่อาศัยรวมที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่เกิน 2,000 ตารางเมตร

(5) อาคารประเภท จ หมายความว่า ภัตตาคารหรือร้านอาหารที่มีพื้นที่รวมกันทุกชั้นในอาคารหลังเดียวกันหรือหลายหลังรวมกันไม่ถึง 100 ตารางเมตร

² ข้อ 4 นำทิ้งจากอาคารที่จะระบายจากอาคารลงสู่แหล่งรองรับน้ำทิ้งได้ต้องมีคุณภาพน้ำทิ้งตามประเภทของอาคารตามมาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้ง ดังต่อไปนี้

มาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้ง	อาคารประเภท				
	ก	ข	ค	ง	จ
1. พีเอช	5 - 9	5 - 9	5 - 9	5 - 9	5 - 9
2. บีโอดี ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	20	30	40	50	200
3. ปริมาณสารแขวนลอย ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	30	40	50	50	60
4. ปริมาณสารละลายที่เพิ่มขึ้นจากน้ำใช้ ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	500	500	500	500	-

มาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้ง	อาคารประเภท				
	ก	ข	ค	ง	จ
5. ปริมาณตะกอนหนัก ไม่เกิน (มิลลิลิตร/ลิตร)	0.5	0.5	0.5	0.5	-
6. ทีเคเอ็น ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	35	35	40	40	-
7. ออร์แกนิก - ไนโตรเจน ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	10	10	15	15	-
8. แอมโมเนีย - ไนโตรเจน ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	-	-	25	25	-
9. น้ำมันและไขมัน ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	20	20	20	20	100
10. ซัลไฟด์ ไม่เกิน (มิลลิกรัม/ลิตร)	1.0	1.0	3.0	4.0	-

“พีเอช” หมายความว่า ค่าของความเป็นกรดและด่างของน้ำที่เกิดจากค่าลบของลอการิทึมของความเข้มข้นเป็นโมลของอนุมูลไฮโดรเจน

“บีโอดี” หมายความว่า ปริมาณออกซิเจนที่แบคทีเรียใช้ในการย่อยสารอินทรีย์ชนิดที่ย่อยสลายได้ภายใต้ภาวะของออกซิเจนที่อุณหภูมิ 20 องศาเซลเซียส ในเวลาห้าวัน ซึ่งใช้เป็นการตรวจวัดระดับปริมาณสารอินทรีย์ที่มีอยู่ในตัวอย่างน้ำนั้น ๆ

“ปริมาณสารแขวนลอย” หมายความว่า สารที่ตกค้างบนแผ่นกรองในการกรองน้ำผ่านแผ่นกรองประเภทกระดาษกรองใยแก้ว (Glass fiber filter-disc) เส้นผ่าศูนย์กลาง 4.7 เซนติเมตร เช่น Whatman type GF/C หรือ Gelman type A

“ปริมาณสารละลาย” หมายความว่า สารที่ละลายอยู่ในน้ำและจะเหลืออยู่เป็นตะกอนหลังจากกำจัดปริมาณสารแขวนลอยและปริมาณตะกอนหนักแล้วผ่านการระเหยด้วยไอน้ำและทำให้แห้งที่อุณหภูมิ 103-105 องศาเซลเซียส ในเวลาหนึ่งชั่วโมง

“ปริมาณตะกอนหนัก” หมายความว่า สารที่แขวนลอยอยู่ในน้ำ ซึ่งสามารถตกตะกอนได้โดยแรงโน้มถ่วงของโลกภายใต้ภาวะที่สงบนิ่ง ในเวลาหนึ่งชั่วโมง

“ทีเคเอ็น” หมายความว่า ไนโตรเจนที่อยู่ในรูปแอมโมเนียและออร์แกนิก-ไนโตรเจน

“ออร์แกนิก - ไนโตรเจน” หมายความว่า ไนโตรเจนที่อยู่ในสารประกอบอินทรีย์ประเภทโปรตีนและผลิตภัณฑ์จากการย่อยสลายของไขมัน เช่น โพลีเพปไทด์ และกรดอะมิโน เป็นต้น

“แอมโมเนีย-ไนโตรเจน” หมายความว่า ไนโตรเจนทั้งหมดที่อยู่ในรูป NH_4^+ หรือ NH_3 ซึ่งสมดุลกัน

“น้ำมันและไขมัน” หมายความว่า สารอินทรีย์จำพวกน้ำมัน ไขมัน ซีซี และกรดไขมันที่มีน้ำหนักโมเลกุลสูง โดยเป็นสารประกอบไฮโดรคาร์บอนและเอสเทอร์ เป็นต้น สารเหล่านี้จะถูกสกัดได้ด้วยตัวทำละลายประเภทเฮกเซน คลอโรฟอร์ม และไดเอทิลอีเทอร์ แล้วแยกส่วนโดยการระเหยแห้งที่อุณหภูมิ 103 องศาเซลเซียส

“ซัลไฟด์” หมายความว่า สารประกอบพวกไฮโดรเจนซัลไฟด์ที่ระเหิดที่ละลายในน้ำและชนิดที่เป็นอนุมูล รวมทั้งสารประกอบพวกไอโซซัลไฟด์ที่ปนอยู่กับตะกอนแขวนลอยในน้ำด้วย

³ ข้อ 4 ทวิ การก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารประเภท ก สำหรับอาคารที่ก่อสร้างในที่ดินของบุคคลที่ได้รับอนุญาตให้จัดสรรที่ดินตามกฎหมายว่าด้วยการจัดสรรที่ดินตั้งแต่ 10 หลัง แต่ไม่เกิน 100 หลัง จะทำระบบบำบัดน้ำเสียเป็นระบบบำบัดน้ำเสียรวมทั้งโครงการ หรือเป็นระบบบำบัดน้ำเสียแยกแต่ละหลัง เพื่อให้น้ำทิ้งมีคุณภาพตามมาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งที่กำหนดในข้อ 4 ก็ได้

ข้อ 5 ในกรณีที่อาคารหลังเดียวกันมีการใช้ประโยชน์เพื่อกิจการตามที่กำหนดในข้อ 3 เกินกว่าหนึ่งประเภทและแต่ละประเภทมีมาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งแตกต่างกัน ให้คำนวณคุณภาพน้ำทิ้งจากอาคารรวมกันโดยใช้มาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งที่สูงที่สุดสำหรับประเภทของอาคารที่มีการใช้ประโยชน์นั้น

ข้อ 6 การก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารประเภท ก ประเภท ข และ ประเภท ค ตามที่กำหนดในข้อ 3 ให้แสดงแบบและการคำนวณรายการระบบบำบัดน้ำเสียที่สามารถดำเนินการปรับปรุงน้ำเสียจากอาคารให้มีคุณภาพเป็นน้ำทิ้ง ตามมาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งที่กำหนดในข้อ 4

ข้อ 7 การก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารประเภท ง ตามที่กำหนดในข้อ 3 และอาคารพักอาศัยประเภทบ้านเดี่ยว ห้องแถว ตึกแถว บ้านแถว หรือบ้านแฝด ให้แสดงแบบระบบบำบัดน้ำเสียโดยจะต้องประกอบด้วย

(1) บ่อเกรอะ ซึ่งต้องมีลักษณะที่มีขีดน้ำซึมผ่านไม่ได้ เพื่อใช้เป็นที่แยกกากที่ปนอยู่กับน้ำเสียทิ้งไว้ให้ตกตะกอน และ

(2) บ่อซึม ซึ่งต้องมีลักษณะที่สามารถใช้เป็นเครื่องรับน้ำเสียที่ผ่านบ่อเกรอะแล้ว และให้น้ำเสียนั้นผ่านเอีฐหรือหินหรือสิ่งอื่นใดเพื่อให้เป็นน้ำทิ้ง

บ่อเกรอะและบ่อซึมตามวรรคหนึ่งต้องมีขนาดได้สัดส่วนที่เหมาะสมกับการใช้ของผู้ที่อยู่อาศัยในอาคารนั้น ในกรณีที่จะไม่ใช้วิธีการตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง อาจใช้วิธีอื่นในการปรับปรุงน้ำเสียให้ได้มาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งตามที่กำหนดไว้สำหรับอาคารประเภท ง ในข้อ 4 ก็ได้

ข้อ 8 การกำจัดน้ำทิ้งจากอาคารจะดำเนินการระบายลงสู่แหล่งรองรับน้ำทิ้ง หรือระบายลงสู่พื้นดินโดยใช้วิธีผ่านบ่อซึมหรือโดยวิธีอื่นใดที่เหมาะสมกับสภาพของอาคารนั้นก็ได้อีก แต่ต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้อื่นหรือกระทบกระเทือนต่อการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ข้อ 9 ในกรณีที่อาคารใดจัดให้มีทางระบายน้ำเพื่อระบายน้ำจากอาคารลงสู่แหล่งรองรับน้ำทิ้ง ทางระบายน้ำนั้นต้องมีลักษณะที่สามารถตรวจสอบและทำความสะอาดได้โดยสะดวก และต้องวางตามแนวตรงที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยต้องมีส่วนลาดเอียงไม่ต่ำกว่า 1 ใน 200 หรือต้องมีส่วนลาดเอียงเพียงพอให้น้ำทิ้งไหลเร็วไม่ต่ำกว่า 60 เซนติเมตรต่อวินาที

ขนาดของทางระบายน้ำต้องมีความสัมพันธ์กับปริมาณน้ำทิ้งของอาคารนั้น โดยถ้าเป็นทางระบายน้ำแบบท่อปิดต้องมีเส้นผ่าศูนย์กลางภายในไม่น้อยกว่า 10 เซนติเมตร โดยต้องมีบ่อพักสำหรับตรวจการระบายน้ำทุกมุมแล้วและทุกระยะไม่เกิน 12 เมตร หรือทุกระยะไม่เกิน 24 เมตร ถ้าทางระบายน้ำแบบท่อเปิดนั้นมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางภายในตั้งแต่ 60 เซนติเมตรขึ้นไป ในกรณีที่เป็นทางระบายน้ำแบบอื่นต้องมีความกว้างภายในที่ขอบบนสุดไม่น้อยกว่า 10 เซนติเมตร

ข้อ 10 อาคารที่ใช้เป็นตลาด โรงแรม ภัตตาคาร หรือสถานพยาบาล ต้องจัดให้มีที่รองรับขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล โดยมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

- (1) ผนังต้องทำด้วยวัสดุถาวรและทนไฟ
- (2) พื้นผิวภายในต้องเรียบและกันน้ำซึม
- (3) ต้องมีการป้องกันกลิ่นและน้ำฝน
- (4) ต้องมีการระบายน้ำเสียจากขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลลงสู่ระบบบำบัดน้ำเสีย
- (5) ต้องมีการระบายอากาศและป้องกันน้ำเข้า
- (6) ต้องมีความจุไม่น้อยกว่า 1.2 ลิตรต่อพื้นที่ของอาคารหนึ่งตารางเมตร
- (7) ต้องจัดไว้ในที่สามารถขนย้ายขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลได้โดยสะดวกและต้องมีระยะห่างจากสถานที่ประกอบอาหารและสถานที่เก็บอาหารไม่น้อยกว่า 4 เมตร แต่ถ้าที่รองรับขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลมีขนาดความจุเกินกว่า 3 ลูกบาศก์เมตร ต้องมีระยะห่างจากสถานที่ดังกล่าวไม่น้อยกว่า 10 เมตร

ให้ไว้ ณ วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2538

พลตรี สนั่น ขจรประศาสน์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

ภาคผนวก ข

องค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดกำแพงเพชร

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดกำแพงเพชร

จากหลักฐานทางโบราณคดีและด้านประวัติศาสตร์ ปรากฏการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณทางประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2000 ปี ที่ผ่านมา และมีการพัฒนาการมาเป็นเมือง 2 ผังแม่น้ำปิงในสมัยสุโขทัย ที่สำคัญคือ เมืองไตรดริงษ์ เมืองนครชุม เมืองกำแพงเพชร ดังปรากฏในหลักฐานจารึกต่างๆ เช่น ศิลาจารึกหลักที่ 3

เมื่ออยุธยาขยายอาณาเขตสู่ดินแดนสุโขทัย ได้มีการย้ายเมืองจากนครชุมสู่เมืองกำแพงเพชร ใช้แม่น้ำปิงเป็นคูเมืองธรรมชาติป้องกันการบุกรุกของข้าศึกจากอยุธยา และเมื่ออยุธยาผนึกดินแดนสุโขทัยไว้ได้แล้ว เมืองกำแพงเพชรได้มีบทบาทด้านเมืองประชุมพลเมืองยุทธศาสตร์ป้องกันข้าศึกพม่า

ในสมัยกรุงธนบุรี เมืองกำแพงเพชร ได้เป็นดินแดนลัทธิระหว่างประเทศไทยกับพม่าหลายครั้งจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองเริ่มสงบจากการศึก และทำการฟื้นฟูบ้านเมือง มีประชากรหนาแน่นเพิ่มขึ้น

ระยะต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ กำแพงเพชรเป็นเมืองส่งส่วยน้ำตาลและของป่าคู่กับเมืองตาก ที่ส่งไม้สักในการสร้างวัดวาอารามที่กรุงเทพมหานคร

ในสมัยรัชการที่ 5 เมื่อมีการปฏิรูปการปกครอง ปี 2435 และตั้งมณฑลนครสวรรค์ และปี 438 กำแพงเพชรเป็นเมืองหนึ่งในชุมชนนี้

เหตุการณ์เมืองกำแพงเพชรที่ไม่เคยลืมเลือนเลย คือ การเสด็จประพาสต้นของรัชการที่ 5 ซึ่งพระองค์ได้พระราชนิพนธ์และฉายภาพฝีพระหัตถ์บันทึกเรื่องราวเหตุการณ์บ้านเมืองสมัยนั้นไว้ให้ประชาชนรุ่นใหม่นำมาศึกษา

ประวัติความเป็นมาของเมืองกำแพงเพชร

ชุมชนดั้งเดิม

บริเวณท้องที่จังหวัดกำแพงเพชรส่วนที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงเป็นที่ราบที่ติดต่อกับที่ราบลุ่มแม่น้ำยมและแม่น้ำน่านในท้องที่จังหวัดพิจิตรและพิษณุโลก และสามารถติดต่อเลยไปถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักได้ จังหวัดเพชรบูรณ์ลงมา ในขณะที่เดียวกันทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงที่ราบในจังหวัดกำแพงเพชร จึงเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงอยู่ทางเหนือสุด จากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวพบว่าจังหวัดกำแพงเพชรเหมาะสมกับการตั้งชุมชนสมัยโบราณ ซึ่งสามารถติดต่อกับชุมชนในพื้นที่ราบได้สะดวก ในขณะเดียวกันก็จะเป็นชุมชนพักสินค้าการเดินทางที่จะเปลี่ยนแบบแผนการคมนาคมจากที่ราบสู่เขตภูเขาที่ขึ้นไปทางเหนือและทางตะวันตก

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงการอยู่อาศัยของมนุษย์ในจังหวัดกำแพงเพชร พบว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ เช่น แหล่งโบราณคดีเขากะล่อน อำเภอชาลนบุรี พบเครื่องมือหินขัดต่างๆ เครื่องปั้นดินเผาและโครงกระดูก แหล่งโบราณคดีบ้านคลองเมือง กิ่งอำเภอโกสัมพีนคร พบเศษชิ้นแร่จากการถลุงโลหะ แวดินเผา และขวานหินขัดแบบมีบ่า ที่เมืองไตรดริงษ์ บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง จากการขุดค้นทางโบราณคดี ได้พบโบราณวัตถุเก่าถึงวัฒนธรรมทวารวดี เป็นจำนวนมาก เช่น ลูกปัดแก้ว ชิ้นส่วนตะเกียงดินเผา และเศษภาชนะเผาแบบไม่เคลือบ โดยเฉพาะชิ้นส่วนดินเผาเป็นแบบที่พบโดยทั่วไปตามแหล่งชุมชนทวารวดี ในเขตภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หลักฐานดังกล่าวได้แสดงถึงการเป็นที่ตั้งชุมชนบนเส้นทางคมนาคมโบราณระหว่างเมืองในที่ราบลุ่มภาคกลางกับชุมชนที่อยู่ทางเหนือในท้องที่จังหวัดลำพูนและศรีภูมิ

ในชุมชนดั้งเดิมของเขาจะล่อนสมัยยุคหินของเมืองกำแพงเพชร สภาพปัจจุบันไม่สามารถรักษาแหล่งโบราณคดีเหล่านี้ได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เข้าใจถึงความสำคัญของแหล่งโบราณคดี เมื่อพิจารณาจากสิ่งขุดค้นพบ กำแพงเพชรเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ น่าจะมีอายุอยู่ในยุคหินใหม่ ซึ่งมีอายุประมาณ 5000 – 1000 ปี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยแบ่งเป็น 5 สมัย คือ

1. สมัยหินเก่า หนึ่งหมื่นปีก่อนประวัติศาสตร์ไทยพบในเชียงใหม่ เชียงราย ราชบุรี และลพบุรี
2. สมัยหินกลาง เมื่อประมาณ 10000 ปี ถึง 70000 ปี มาแล้ว พบที่ตำบลไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ถ้ำผี จัหวัดแม่ฮ่องสอน
3. สมัยหินใหม่ เมื่อประมาณ 7000 ถึง 1000 ปี จังหวัดกำแพงเพชร อยู่ในสมัยนี้
4. สมัยโลหะ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ ของโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์และสมัยทวารวดี อายุประมาณ 2000 ปี มาแล้ว

กำแพงเพชรสมัยทวารวดี

เมืองโบราณกำแพงเพชรในยุคทวารวดี ต่อเนื่องถึงสมัยสุโขทัย มีหลายเมืองที่ปรากฏหลักฐาน คือ

1 เมืองไตรตรังษ์ เป็นเมืองสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 840 เมตร ยาว 800 เมตร ตั้งอยู่ติดแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก มีกำแพงดินล้อมรอบสามชั้น ตรงข้ามกับเมืองเทพนคร จากการขุดค้นพบภายในบริเวณเมืองพบเศษภาชนะดินเผา ตระกวนซีเหล็กจำนวนมาก และที่สำคัญที่สุด คือ พบตะเกียงดินเผาสมัยทวารวดี จึงสันนิษฐานว่าเมืองไตรตรังษ์น่าจะพัฒนาตั้งแต่หรือก่อนสมัยทวารวดี

2 เมืองโบราณที่บ้านคลองเมือง เป็นเมืองรูปร่างไม่สม่ำเสมอ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 300 – 400 เมตร ภายในเมืองปรากฏการเป็นหลักฐานการเป็นเมืองสมัยเก่าสมัยทวารวดีต่างๆ มากมาย เช่น เครื่องมือหินขัด แวดินเผา เบ้าดินเผา

เมืองโบราณเหล่านี้จึงจัดอยู่ในสมัยทวารวดี เพราะขุดค้นพบลูกปัดแก้ว ลูกปัดแร่อะเกตคานีเลียน เครื่องสำริดเครื่องมือเหล็ก ตะเกียงดินเผา ตระกวนซีแร่ และยังมีเมืองโบราณอีกมากที่ยังไม่ขุดค้นพบหลักฐานที่ชัดเจน

กำแพงเพชรสมัยประวัติศาสตร์

เมื่อ พ.ศ. 1480 พระเจ้าพรหม ยกทัพขับไล่ขอมมาถึงกำแพงเพชรอันเป็นดินแดนของรัฐเก่า จากตำนานกล่าวว่า พระอินทร์กลัวว่าผู้คนจะล้มตาย จึงเนรมิตกำแพงกันเอาไว้มิให้พระเจ้าพรหมตามมาฆ่าขอมดำได้ เรียกกำแพงที่เนรมิตว่า กำแพงเพชร ซึ่งกำแพงเมืองกำแพงเพชร น่าจะมีความงดงามมากและแข็งแกร่งมากเนื่องจากได้รับการเลื่องลือและเกิดจินตนาการว่าพระอินทร์เป็นผู้สร้างเหมือนกับตำนานของพระพุทธชินราช

โครงสร้างเมือง

โครงสร้างเมืองกำแพงเพชรเมื่อศึกษาประวัติศาสตร์แล้วน่าจะมีเมืองบริวารล้อมรอบ คือ

ทิศเหนือ	เมืองสุพรรณภาวะ (เชียงทอง)
ทิศตะวันตก	เมืองโนนม่วง
ทิศตะวันออก	เมืองบางพาน
ทิศใต้	เมืองเทพนคร เมืองไตรตรังษ์ เมืองคนที

โครงสร้างของอาณาจักรกำแพงเพชร ทำให้เมืองกำแพงเพชรเป็นศูนย์กลางในการปกครองทางการทหาร การเศรษฐกิจ การเมือง เป็นเสมือนป้อมปราการป้องกันดูแลรอบนอกและเมืองกำแพงเพชรยังสามารถส่งกำลังไปบำรุงช่วยเหลือได้ ข้าศึกจะเข้าถึงเมืองกำแพงเพชรได้ยาก ทำให้สะดวกในการปกครอง

กำแพงเพชรสมัยสุโขทัย

ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ศิลาจารึกหลักที่ 2 ได้กล่าวถึงบทบาทเมืองสำคัญในระดับนครของแคว้นสุโขทัยในระยะแรกประกอบด้วย เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย ในเขตลุ่มแม่น้ำยม เมืองสระหลวงสองแคว ในเขตลุ่มแม่น้ำน่าน โดยไม่กล่าวถึงเมืองนครชุมและเมืองกำแพงเพชร ในเขตลุ่มแม่น้ำปิงแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามเมืองโบราณที่เหลือร่องรอยคูน้ำคันดินบนสองฝั่งแม่น้ำปิงที่น่าจะก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยตอนต้น ได้แก่ เมืองไตรตรึงษ์ เมืองจันทน์ และเมืองเทพนคร

การสถาปนาศูนย์กลางการปกครองพื้นที่บริเวณฝั่งแม่น้ำปิงในสมัยสุโขทัยเกิดขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เมืองนครชุมตั้งอยู่ตะวันตกของแม่น้ำปิง ริมคลองสวนหมาก น่าจะเป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญมาก่อน ศิลาจารึกหลักที่ 3 กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. 1900 พระมหาธรรมราชาลิไทได้เสด็จมาสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุและปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้มาจากชมพูทวีปมาไว้ที่นครชุม นอกจากนี้ยังทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทไว้ที่เขานางนอน เมืองบางพาน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตพยานกระต่าย แต่เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทั้งในศิลาจารึกและโบราณสถานพบว่า บทบาทเมืองนครชุมในฐานะเมืองศูนย์กลางบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงดำรงอยู่ในระยะเวลาค่อนข้างสั้นด้วยปรากฏว่าหลังรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ศูนย์กลางกลางเมืองการปกครอง ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาและศิลปกรรมได้ย้ายมาอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำปิงหรือเมืองกำแพงเพชร

หลังจากที่พระมหาธรรมราชาลิไทสวรรคต เมืองต่างๆในแคว้นสุโขทัยแตกแยก หัวเมืองบางเมืองเข้าเป็นพันธมิตรกับอยุธยา บางเมืองยังอยู่กับสุโขทัยดั้งเดิม ในขณะเดียวกันพระบรมราชาธิราชที่ 1 กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาได้ยกทัพขยายอำนาจขึ้นมาปราบปรามหัวเมืองในแคว้นสุโขทัย

ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว คือหลังรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ได้มีบทบาทในฐานะศูนย์กลางของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปิง การจัดตั้งเมืองกำแพงเพชรขึ้นมานั้นเป็นอำนาจของกรุงศรีอยุธยา เพื่อตั้งอำนาจการปกครองในท้องที่จากเมืองนครชุมที่มีหลักฐานชัดเจนว่าเป็นหัวเมืองที่แนบแน่นกับสุโขทัยโดยเจ้าเมืองกำแพงเพชรน่าจะมีเชื้อสายผสมผสานระหว่างราชวงศ์สุโขทัยกับอยุธยา เรื่องราวตามที่ปรากฏในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์และหนังสือตำนานพระพุทธรูปสี่องค์ ซึ่งเป็นตำนานของล้านนา ได้กล่าวถึงตำนานของเมืองกำแพงเพชร ได้ัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์จากกรุงศรีอยุธยามาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรโดยอาศัยความสัมพันธ์ในฐานะมารดาของพระยาญาณดิดซึ่งเป็นชายาองค์หนึ่งของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1

ชื่อเมืองกำแพงเพชรปรากฏในหลักศิลาจารึกหลักที่ 38 หรือจารึกกฎหมายโจรกรรม กล่าวพระนามจักรพรรดิราชได้ขึ้นเสวยราชสมบัติที่เมืองกำแพงเพชรเมื่อ พ.ศ. 1940 ศิลาจารึกหลักที่ 46 ได้กล่าวถึงพระมหาธรรมราชา ได้นิมนต์พระเถระผู้ใหญ่จากกำแพงเพชร เพื่อมาอำนวยการสร้างวัดศรีพิจิตรที่วัดกัลยาณารามที่กรุงสุโขทัย ในปี พ.ศ. 1943 ตอนต้น ของหลักศิลาจารึกได้กล่าวถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของพระมหาธรรมราชา ในช่วงสมัยปลายสุโขทัย หลักฐานที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกลานเงินที่ขุดพบที่พระเจดีย์เก่าน้ำวัดพระยืนเขตรัญญิกนอกเมืองกำแพงเพชรทางด้านทิศเหนือได้กล่าวถึงเจ้าเมืองกำแพงเพชรชื่อเสด็จพ่อพระยาสาวย ขึ้นครองราชเมืองกำแพงเพชร ตรงกับรัชสมัยธรรมราชาที่ 4 แห่งกรุงสุโขทัย

สมัยอยุธยา

เมื่อดินแดนของสุโขทัยตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยาในกลางพุทธศตวรรษที่ 20 เมืองกำแพงเพชรมีฐานะเป็นหัวเมืองหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาในกลุ่มเมืองหน้าด่านในการป้องกันข้าศึกจากทางเหนือ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กรุงศรีอยุธยา ได้จัดการปกครองให้เมืองกำแพงเพชรอยู่ในฐานะเมืองเจ้าพระยามหานคร เช่นเดียวกับเมืองพิษณุโลก สุโขทัย และศรีสัชนาลัย

ในการศึกสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเชียงใหม่ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองกำแพงเพชรมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านทางทิศเหนือตามเส้นทางแม่น้ำปิงของกรุงศรีอยุธยา ในปี 2004 พระยาเจ็ดยี่นาทัพพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่จะเอาเมืองพิษณุโลก เข้าปล้นเมืองมิสามารถเอาเมืองได้ จึงยกทัพเอาเมืองกำแพงเพชร และเข้าปล้นเมืองเจ็ดวันมิได้เมืองจึงยกทัพกลับ

บทบาททางด้านการทหารของเมืองกำแพงเพชรปรากฏตลอดมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะการทำสงครามกับพม่า เมื่อทัพหลวงจากกรุงศรีอยุธยาไปตีพม่าหรือเชียงใหม่จะเลือกตั้งเมืองที่กำแพงเพชรเมื่อยกทัพจะตีกรุงศรีอยุธยาเมืองกำแพงเพชรก็จะเป็นเมืองที่คอยเป็นฐานกำลังและจัดเตรียมเสบียงอาหารในบางครั้งก็ถึงขั้นตั้งพลท้าว ในหลักศิลาจารึกยังกล่าวได้ว่า การซ่อมแซมวัดวชิราภิรามทั้งในเมืองและนอกเมือง ตลอดจนได้บูรณะปรับปรุงถนนและระบบการชลประทานคลองส่งน้ำที่นำน้ำมาจากเมืองกำแพงเพชรไปยังเมืองพาน การทำนุบำรุงสิ่งก่อสร้างต่างๆในเมืองกำแพงเพชรครั้งนี้ ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทั้งสองพระองค์ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และพระอาทิตย์วงศ์ ก่อนได้รับการสถาปนาเป็นมหาอุปราช

เมืองกำแพงเพชรในฐานะเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยาได้ทำหน้าที่ป้องกันข้าศึกอย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะการทำศึกกับพม่า เมื่อพม่ายกทัพเข้ามาทางช่องเขาทิศตะวันตก ในขณะเดียวกันเจ้าเมืองกำแพงเพชรก็ได้ทำนุบำรุงศาสนสถานและศิลปกรรมควบคู่ไปด้วยดังหลักฐานที่กล่าวไว้ในจารึกกรรพฐานของพระอิศวร ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี 2310 เมืองกำแพงเพชรได้ลดบทบาทและคงจะร้างไปในที่สุด ผู้คนในเมืองกำแพงเพชรก็คงจะแตกกระจัดกระจายไปตามที่ต่างๆ หรือหัวเมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยแล้ว มีการอพยพเข้ามาตั้งหลักฐานบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงนอกเมืองเก่าทางด้านทิศตะวันออก ภายในเขตเมืองกำแพงเพชรจึงปรากฏร่องรอยโบราณสถานที่ร้างอยู่ทั่วไป

กำแพงเพชรสมัยกรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ในปี 2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกู้เอกราชได้ และได้ทรงทำศึกอะแซหุ่ญก็ หลายครั้งในปี 2319 จากหนังสือไทยรบพม่า พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีประทับอยู่ที่ค่ายหลวง ตำบลบางแถม ได้ทรงทราบว่าพม่าตั้งอยู่ที่กำแพงเพชร ประมาณ 2000 เศษ กะละโปเป็นนายกองจึงตรัสสั่งให้กองทัพพยามราชเดินทางขึ้นบกไปทางฟากตะวันตก กองหนึ่ง ให้กองทัพพระยาสุภาวดียกกองทัพไปทางฝั่งตะวันออกกองหนึ่ง ให้พระยานครสวรรค์ซึ่งตั้งอยู่ ณ ค่ายบางโคนได้เมืองกำแพงเพชรยกขึ้นไปสมทบตีทัพพม่าที่เมืองกำแพงเพชร ส่วนพระยากรุงธนบุรียกทัพหลวงขึ้นไปตีปากคลองขลุ่ย

- พ.ศ. 2313 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดตั้งพระยาบดินทร์ ข้าหลวงเดิมเป็นพระยา

กำแพงเพชร อยู่ครองเมืองกำแพงเพชร

- พ.ศ. 2318 ท้าวพ่ายยกทัพมาตีเมืองกำแพงเพชร กำแพงเพชรเห็นเหลือกำลัง ก็พำกันหนีเข้าป่า พระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพมาช่วยขับไล่พม่าแตกพ่ายไป

เมืองเก่ากำแพงเพชร น่าจะเริ่มสร้างตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ เพราะบอบช้ำมาตั้งแต่สมัยอยุธยาและมาซ้ำเติมอีกครั้งในสมัยกรุงธนบุรี ทำให้ในสมัยเมืองเก่ากำแพงเพชรเริ่มสร้างมาตั้งแต่สมัยนั้น

กำแพงเพชรสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระยากำแพงเพชร เจ้าเมืองกำแพงเพชรปลายสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ในนามพระยารามณรงค์สงคราม มีบุตร 1 คน

กำแพงเพชรในสมัยรัชการที่ 1 พระยากำแพงเพชร แต่งงานกับเจ้าผู้หญิงชี ท่านได้สร้างวัดนางชีเก่าริมฝั่งแม่น้ำปิงรอบนอกเมือง

กำแพงเพชรในสมัยรัชการที่ 2 - 3 พระยากำแพง มีบุตรชายที่ได้ดำรงตำแหน่งสี่คน คือ เจ้าพระยากำแพงบัว เจ้าพระยากำแพงเดือน เจ้าพระยากำแพงน้อย เจ้าพระยากำแพงเกิด

กำแพงเพชรในสมัยรัชการที่ 4 พระยากำแพงเดือน ขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาสุวรรคโลกไปราชการทัพที่เวียงจันทน์ มีความชอบ รัชการที่ 4 พระราชทานยศ 100 ครอบครัว แล้วมาตั้งถิ่นฐานที่คลองสวนหมาก

สภาพทางภูมิศาสตร์

จังหวัดกำแพงเพชร ตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง อยู่ห่างจากกรุงเทพ ไปตามถนนสายเอเชียระยะทาง 358 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 8607.5 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5379687 ไร่ มีอาณาเขตกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับอำเภอเมือง จังหวัดตาก กับอำเภอสี่รีมาศ และอำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอบรรพตพิสัย อำเภอลาดยาว และกิ่งอำเภอแม่วงศ์ จังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันออก	ติดกับอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก อำเภอสามง่าม อำเภอโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ทะเล จังหวัดกำแพงเพชร
ทิศตะวันตก	ติดกับอำเภอพบพระ อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

ด้านเศรษฐกิจ

กสิกรรม จากการที่คุณลักษณะของที่ดินจังหวัดกำแพงเพชรเป็นดินร่วนปนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ดังนั้นประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 จึงประกอบอาชีพด้านกสิกรรม พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ มี 8 ชนิด คือ ข้าว อ้อย ถั่วเหลือง มันสำปะหลัง ข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วเขียว ฝ้าย

ปศุสัตว์ กิจกรรมปศุสัตว์ที่สำคัญ ได้แก่การเลี้ยงไก่ เป็ด สุกร โค โดยเฉพาะโค มีการเลี้ยงส่งออกเป็นจำนวนมาก

การประมง แหล่งจับสัตว์น้ำมีทั้งที่เป็นแหล่งธรรมชาติ และบ่อเลี้ยงปลา แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ คลอง ลำธารต่างๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง สำหรับปลาที่นิยมเลี้ยงกันโดยทั่วไป ได้แก่ ปลานิล ปลาตะเพียน ปลา ยี่สก ปลาสร้อย ปลาช่อน เป็นต้น

การเหมืองแร่และเหมืองหิน จังหวัดกำแพงเพชรมีทรัพยากรแร่ธาตุเป็นจำนวนมากที่มีคุณภาพทาง เศรษฐกิจ รายได้จากสาขาเหมืองแร่และเหมืองหิน เป็นมูลค่าอันดับที่ สอง ของรายได้รวมของจังหวัด กำแพงเพชร แร่ธาตุที่สำคัญ ได้แก่ น้ำมันดิบอำเภอลานกระบือ หินอ่อน อำเภอพรานกระต่าย เป็นต้น

ด้านสังคม

กลุ่มคนในท้องถิ่นเดิมของจังหวัดกำแพงเพชร มีลักษณะของสังคมเป็นแบบสังคมเกษตรกรรม พูด ภาษาไทยกลาง โดยตั้งถิ่นฐานอยู่กระจัดกระจาย มีการติดต่อในทางแบบตัวต่อตัว มีความสำคัญแบบเครือญาติ นับถืออาวุโส มีคุณธรรมและศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน กลุ่มที่ อพยพเข้ามาใหม่ จะมีระเบียบประเพณีเป็นของตนเองที่เห็นได้ชัดได้แก่ กลุ่มลาวอีสาน กลุ่มชาวล้านนา กลุ่ม ลาวโซ่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ จังหวัดกำแพงเพชรยังมีประชากรชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ ได้แก่ ม้ง เย้า มูเซอ ลีซอ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามที่ราบและหุบเขาในเขต อำเภอคลองลาน คลองขลุง ขาดูร์ลักษ์บุรี

ด้านวัฒนธรรม ประเพณี

ในด้านความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีกำแพงเพชรดั้งเดิม มีความเชื่อในทางพุทธฮินดู และมี เช่นเดียวกับคนภาคอื่นๆ การผสมผสานกับความเชื่อกับคนอีสาน ความเชื่อของคนล้านนา และความเชื่อประเพณี ดั้งเดิมของคนกำแพงเพชร ทำให้ลักษณะสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ จึงมีลักษณะแตกต่างไปตามลักษณะของ ชุมชนที่มีพื้นเพทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ นอกจากนี้การเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีได้มีผล กระทบให้ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของจังหวัดกำแพงเพชร มีทั้งที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันไป ประเพณีดั้งเดิมที่น่าสนใจ มีดังนี้

1. งานวันตรุษไทย มีในวันสิ้นเดือนสี่ของทุกปี ชาวบ้านเรียกกันว่าตรุษไทย พุทธศาสนิกชนได้ทำ บุญในวันเพ็ญแรม 14 ค่ำ มีการก่อสร้างเจดีย์ทรายในวัดต่างๆ การทำบุญตักบาตร การเล่นรื่นเริงตามบ้าน เช่น เพลงพวงมาลัย มอญซ่อนผ้า เป็นต้น

2. การทอดผ้าป่าแถว และลอยกระทง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี การทอดผ้าป่าของ จังหวัดกำแพงเพชร จะมีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ เช่น การทอดผ้าป่าตามไม้ที่ปักเป็นแถวในวัด และพระสงฆ์จะชักผ้าตามแต่จะจับฉลากได้ จากนั้นจึงเป็นการลอยกระทง

3. ประเพณีสงกรานต์ วันที่ 13 14 15 เมษายน เป็นเทศกาลสงกรานต์ในงานจะมีกิจกรรม พิธีกรรม ตลอดจนการเล่นพื้นเมืองต่างๆ เช่น การก่อเจดีย์ทราย การทำบุญตักบาตร การรดน้ำดำหัว การสงฆ์พระ สงฆ์ การแห่ผ้าไปนมพระบรมธาตุนครชุม การสังเวจเจ้าพ่อหลักเมือง และก่อเจดีย์ทรายน้ำไหล

4. การละเล่นของชาวกำแพงเพชร พบว่ามีการละเล่นพื้นเมืองดั้งเดิมและการละเล่นปัจจุบันที่ยัง คงมีอยู่บ้าง ได้แก่ การเล่นระบำลูกขวง นางด้ง รำแม่ศรี รำคล้องช้าง รำวง เพลงฉ่อย ซึ่งมักเล่นในวันตรุษ

ในด้านอาหารพื้นบ้านกำแพงเพชร ดูจะมีหลากหลายในการประกอบอาหารพื้นบ้าน ทั้งอาหารอีสาน อาหารล้านนา และอาหารภาคกลาง นอกจากพืชผัก เนื้อที่ใช้ในการประกอบอาหาร โดยทั่วไปแล้ว ยังมีพืชผัก พื้นบ้าน แผลง ที่นำมาประกอบอาหารต่างๆ เช่น เห็ดอ้วน เหียงคาสาบ คั่วแมง แมงกะซอน เป็นต้น

5. งานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพง จัดขึ้นในช่วงเทศกาลวันสารทไทย ตรงกับวันสิ้นเดือนสิบหรือแรม 15 ค่ำ เดือนสิบ ประเพณีทำบุญวันสารทมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นการทำบุญในวันที่ดินข้าวออกรวงเป็นน้ามน การทำพิธีก็เพื่อเป็นการรับขวัญดวงข้าว และให้เป็นฤกษ์สิริมงคลแก่ต้นข้าวในนาด้วย ในปัจจุบันเมื่อถึงวันสารท มีการตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะการกวนกระยาสารท มีการตักบาตรถวายแด่พระภิกษุโดยเฉพาะการกวนกระยาสารท เพื่อรับประทานครบถ้วนกล้วยไข่ อันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดกำแพงเพชร

6. ประเพณีบพระ - เล่นเพลง หรืองานไหว้พระธาตุ ตรงกับวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 3 จะมีการจัดขบวนแห่ส่วยงามโดยเดินทางจากจังหวัดกำแพงเพชร ไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระบรมธาตุ และเวียนเทียนรอบองค์พระเจดีย์ จากนั้นตอนกลางคืนจะมีการละเล่นมหรสพ การออกร้านต่างๆหน้าศาลากลางจังหวัด

ประวัติความเป็นมาของงานประเพณีต่างๆ

1. งานบพระ - เล่นเพลง

ประเพณีบพระ - เล่นเพลง จังหวัดกำแพงเพชร มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณ คือตั้งแต่สมัยแผ่นดินพระเจ้าลิไท หรือที่รู้จักกันในอีกพระนามหนึ่งว่า พระเจ้าทรงธรรม เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก มีการบูรณะปฏิสังขรณ์สร้างวัดอารามใหญ่โตส่วยงามมาก รวมทั้งมีการอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากประเทศศรีลังกามาสถาปนาประดิษฐานไว้ในองค์พระเจดีย์ที่วัดพระบรมธาตุ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร และพร้อมกันนี้ยังได้นำเอาต้นพระศรีมหาโพธิ์ มาปลูกไว้ที่บริเวณด้านหลังองค์พระเจดีย์ ซึ่งยังคงปรากฏหลักฐานให้เห็นอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

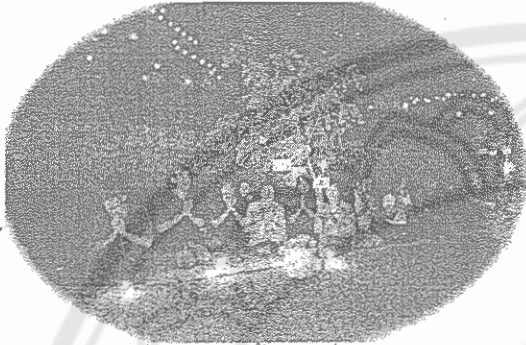
ในสมัยก่อนนั้น เมื่อถึงวันเพ็ญเดือน 3 ซึ่งตรงกับวันมาฆบูชา เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ผู้ครองเมือง พร้อมด้วยเจ้าผู้ครองนครหัวเมืองน้อยใหญ่ และไพร่ฟ้าข้าราชบริพาร ก็จะจัดตกแต่งขบวนแห่แห่นพพานไปนมัสการกราบไหว้พระบรมธาตุ ซึ่งสมัยก่อนเรียกกันสั้น ๆ ว่า "บพระ" และเนื่องจากในสมัยโบราณนั้น การเดินทางติดต่อกันเป็นไปด้วยความยากลำบาก ต้องเดินทางด้วยเท้าเปล่าหรือใช้ช้าง ม้า จัว ควาย และเกวียนเป็นพาหนะ การจะไปจะมาต้องใช้เวลามาก ดังนั้น เมื่อผู้คนทั้งหลาย ที่มาจากหัวเมืองต่าง ๆ ได้นมัสการพระบรมธาตุ และเวียนเทียนกันตามประเพณีแล้วก็ต้องนอนค้างอ้างแรมที่วัด กว่าจะได้กลับก็รุ่งเช้าของอีกวันหนึ่ง ในตอนกลางคืนต่างก็ได้จัดการแสดงการละเล่นตามขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น มาแสดงประชันขันแข่งกันอย่างสนุกสนานรื่นเริง เรียกกันสั้น ๆ ว่า "เล่นเพลง" ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่าประเพณีดังกล่าวได้เลือนหายไปในปีสุดท้ายของปี พ.ศ. 2526 จังหวัดกำแพงเพชร ได้ฟื้นฟูประเพณีอันดีงามขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมอันดีงามของชาวกำแพงเพชร ให้อนุชนรุ่นหลังได้พบเห็นเกิดความภาคภูมิใจ และปฏิบัติสืบต่อกันไป

2. ประเพณีสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร

เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงวันสารท เดือน 10 ประมาณปลายเดือนกันยายน หรือต้นเดือนตุลาคม ซึ่งจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ผลิตผลทางการเกษตรที่นำชื่อเสียงและทำรายได้ให้จังหวัดเป็นอย่างมาก คือ กล้วยไข่ ใน

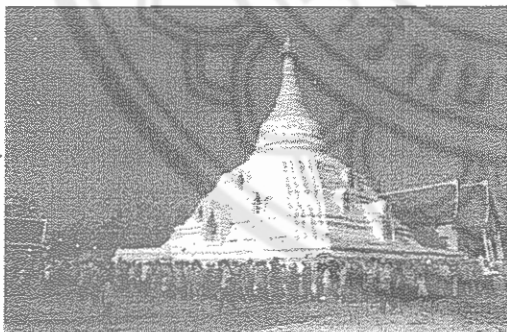
งานจะมีการประกวดกล้วยไข่ ประกวดพืชผลทางเกษตร พิธีกวนข้าวกระยาทิพย์ ซึ่งเป็นพิธีเก่าแก่ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล การกวนกระยาสารท การแสดงสินค้าพื้นเมือง ประกวดการตกแต่งรถขบวนแห่อย่างวิจิตรตระการตา ด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ ของต้นกล้วยไข่ นับเป็นงานประเพณีสำคัญที่จัดเป็นประจำทุกปี

3.ประเพณีการทอดผ้าป่าแถวและลอยกระทง

เป็นประเพณีที่ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี การทอดผ้าป่าของชาวจังหวัดกำแพงเพชร พิธีปฏิบัติที่แตกต่างกว่าทางภาคอื่น ๆ คือ พุทธศาสนิกชนจะนำเครื่องปัจจัยไทยทานซึ่งใส่ภาชนะต่าง ๆ เช่น ชะลอม ถังน้ำ เป็นต้น ไปวางเรียงไว้ตามพุ่มไม้ที่ทางวัดปักไว้เป็นแถว ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า "ผ้าป่าแถว" การทอดผ้าป่านี้จัดทำในเวลากลางคืนก่อนจะถึงพิธีลอยกระทง ซึ่งพระภิกษุจะชักผ้าป่าตามหมายเลขที่ท่านจับสลากได้ เมื่อเสร็จจากพิธีทอดผ้าป่าแล้วทุกคนจะมุ่งสู่สำน้ำบึง เพื่อประกอบพิธีลอยกระทงต่อไป

ตำนานพระบรมธาตุเจดีย์นครชุม

เมื่อราวปี พ.ศ. 1900 พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงสุโขทัยทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชาลิไทย ได้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า มาจากประเทศลังกา และได้เสด็จมาทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นไว้ภายในเจดีย์ 3 องค์ ที่วัดพระบรมธาตุ บ้านนครชุม และยังได้ทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์อีกด้วย เจดีย์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่ใช่เจดีย์ของเดิม เพราะเจดีย์ของเดิมนั้นเป็นเจดีย์ 3 องค์เรียงกันอยู่และได้ชำรุดทรุดโทรมไป ต่อมาได้มีครอบครัวพ่อค้าไม้ชาวกะเหรี่ยง 2 พี่น้อง คนพี่ชื่อพระยาตะคำ คนน้องชื่อ นายพะโป้ ได้ขออนุญาต บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ แต่การบูรณะยังไม่ทันเสร็จพระยาตะคำเสียชีวิต นายพะโป้คนน้องจึงได้บูรณะต่อจนเสร็จ อย่างที่เห็นในปัจจุบันนี้ ตอนที่เรือเจดีย์องค์เก่าออกนั้นได้พบพระบรมสารีริกธาตุในเจดีย์องค์กลางบรรจุไว้ในภาชนะทำเป็นรูป

ล้ำค่า และของมีค่าอีกมากมายรวมทั้งพระเครื่องของเมืองกำแพงเพชรด้วย พระบรมธาตุเจดีย์นี้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไป ในวันเพ็ญเดือน 3 ทุกปีจะมีงานนมัสการพระบรมธาตุ เพราะถือกันว่าในหนึ่งปีได้ไปนมัสการพระบรมธาตุสักครั้งหนึ่งก็เป็นบุญแล้ว

ตำนานศาลพระอิศวร

ศาลพระอิศวรตั้งอยู่หลังศาลจังหวัด จังหวัดกำแพงเพชร เป็นเทวสถานแห่งหนึ่งฐานก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมยกพื้นสูง 1.50 เมตร มีบันไดขึ้นด้านหน้า ฐานยังมีฐานซุ้มสี่สำหรับประดิษฐานเทวรูปอิศวรสำริดซึ่งถือว่าเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งของศาสนาพราหมณ์ มีจารึกที่ฐานว่าสร้างไว้คุ้มครองสัตว์สี่เท้าสองเท้าในเมืองนี้เป็นที่เคารพนับถือของชาวกำแพงเพชรมาแต่

โบราณกาล ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีฝรั่งชาวเยอรมันขึ้นมาเที่ยวเมืองกำแพงเพชรได้ลักลอบตัดเศียรและพระหัตถ์ของเทวรูปนำลงเรือกลับ ไปกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2429 เจ้าเมืองกำแพงเพชรทราบข่าวจึงได้แจ้งไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จึงโปรดให้ขอพระเศียรและพระหัตถ์ของเทวรูปนั้นคืน และได้ทรงให้สร้างเทวรูปอิศวรจำลองประทานให้ ซึ่งปัจจุบันได้ตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเบอร์ลิน ปัจจุบันเทวรูปองค์จริงได้นำไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร และได้หล่อเทวรูปจำลองขึ้นประดิษฐานแทนไว้ที่ศาลพระอิศวร ดังที่เห็นทุกวันนี้

จารึกหลักที่ 13

จารึกหลักที่ 13 เรียกตามลักษณะของการจารึกว่า จารึกบนฐานพระอิศวร ซึ่งหล่อด้วยสำริด ศิลปินหลักนี้

จารึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2053 ด้วยตัวอักษรไทย ภาษาไทยจารึกไว้ที่ฐาน รongบาทพระอิศวร มีตัวอักษร

3 บรรทัด จารึกเรียงเป็นบรรทัดความสำคัญตามลำดับโดยรอบ ในอดีตองค์พระอิศวรสำริดและจารึก

ประดิษฐานไว้ที่เทวสถานประชาชน เรียกว่า "ศาลพระอิศวร" ตั้งอยู่ข้างหลังศาลจังหวัดกำแพงเพชร ในปัจจุบัน แต่เนื่องจากเคยถูกคนร้ายลักตัดเศียรและพระหัตถ์จะส่งไปต่างประเทศถูกจับได้ที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งพระอิศวรลงไปที่กรุงเทพฯ จนเมื่อมีการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นที่จังหวัดกำแพงเพชร จึงอัญเชิญรูปหล่อพระอิศวรสำริดขึ้นมาประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดกำแพงเพชร

จนถึงทุกวันนี้

เนื้อหาคำอ่านของศิลจารึกหลักหลักที่ 13ตามเอกสารประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 ของคณะกรรมการพิจารณา และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี มีดังนี้ "ศักราช 1432 มะเมียะนักษัตร อาทิตยวารเดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ ได้ให้สดฤกษ์ เพลารุ่งแล้ว 2 นาฬิกา จึงเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราชประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้านี้ไว้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชร และช่วยเหลือศาสนา พุทธศาสตร์และไสยศาสตร์และเทพกรรมมิให้หม่นให้หมองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และซ่อมแปลงพระมหาธาตุและวัดบริวารในเมืองนongเมือง และที่แดนเหย้าเรือนถนนถลาอันเปดดินตรธานไปถึงบางพนานซุดแม่ไทรบางพร้อ อนึ่งแต่ก่อนยอมขายวัวไป แกละว่า อันให้ขายคูก่อนนั้น ก็ห้ามมิให้ขาย อนึ่งเมื่อทำนาไร่ ย่อมข้าวพืชข้าวในนานั้นปลูก

เอง มิได้เอาในยุ้งไปหว่านไปดำทั้งหลายอนึ่งทอผ้าพระยาวรงอำเอน้ำไปถึงบางพรานนั้นก็มหนานสิ้นและเขาย่อมทำนาทางฟ้าและหาท่อนั้นพบกระทำท่อน้ำเข้าไปเลี้ยงนา ให้เป็นนาเหมือนนาฝาย มิได้เป็นทางฟ้า อันทำทั้งนี้ถวายพระราชกุศลแต่สมเด็จพระพุทธ พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ฯ"

ตำนานหอไตรวัดคูยาง

หอไตร คือ อาคารที่เป็นบวรารของวัด ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกคัมภีร์จารึกพระธรรมวินัยและตำรายาต่าง ๆ ไว้ศึกษาค้นคว้ากันหรืออาจเรียกว่าห้องสมุดในสมัยก่อนก็ไม่ผิด สำหรับหอไตรวัดคูยางนี้นับเป็นสิ่งที่หาดูได้ยากยิ่ง และมีอยู่ไม่กี่แห่งในประเทศไทยสันนิษฐานว่าเป็นสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือตอนกลาง ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบหอไตรสมัยอยุธยา คาดว่าสร้างในราวปี พ.ศ. 2400 - 2420 โดยปลูกอยู่กลางคูน้ำของวัดคูยาง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ลักษณะโดยทั่วไปก็เหมือนกับหอไตรในที่อื่น ๆ คือมีลักษณะคล้ายเรือนหอโดด ๆ รูปแบบทรงไทยขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 12 เมตร เสาเป็นไม้เนื้อแข็ง ฝา ประตู หน้าต่าง พื้น หน้าบัน ซ่อฟ้า (เดิม) เป็นไม้สัก ทำชานลาด (ระเบียง) ทั้งหน้าและหลัง มีหลังคาพาไลคลุมทั้งด้านหน้าและด้านหลังเช่นกัน ริมชานทำพนักวงโดยรอบเว้นด้านหน้าไว้เป็นทางขึ้น สาเหตุที่สร้างไว้กลางคูน้ำก็เพื่อป้องกันแมลง เช่น มดปลวก ฯลฯ ไปกัดกินคัมภีร์ต่าง ๆ

ตำนานศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของเขตโบราณสถานชั้นในติดถนนสายกำแพงเพชร - สุโขทัย เป็นที่ประดิษฐานรูปเทพารักษ์ประจำเมืองซึ่งนับถือกันว่าเป็นพระเสื้อเมืองตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ สันนิษฐานว่าสร้างพร้อม ๆ กับการสร้างเมืองกำแพงเพชร ชาวกำแพงเพชรส่วนมากเรียกว่า "เจ้าพ่อหลักเมือง" เป็นที่เคารพบูชาของคนทั่วไป ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้คนไปกราบไหว้สักการะบูชากันอยู่เสมอมิได้ขาด พอถึงเทศกาลสงกรานต์ประชาชนจะไปทำการเซ่นไหว้และสงน้ำเจ้าพ่อหลักเมืองกันอย่างเนืองแน่นเป็นประจำเช่นนี้ทุกปี

จังหวัดกำแพงเพชร เป็นแหล่งปลูกกล้วยไข่ในลักษณะเชิงการค้าที่ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งใหญ่ที่สุดของประเทศไทย กล้วยไข่ของ จังหวัดกำแพงเพชร เป็นผลไม้เศรษฐกิจที่นารายได้มาสู่จังหวัด เป็นมูลค่าปีละหลายล้านบาท นับว่า เป็นผลไม้ชนิดเดียวที่เป็น สัญลักษณ์และสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดกำแพงเพชร โดยมีการจัดงานเทศกาลในเดือนสิบ เรียกว่า "งานสารทไทยกล้วยไข่ เมืองกำแพงเพชร" เพื่อส่งเสริมอาชีพการปลูกกล้วยไข่ และสนับสนุน

การท่องเที่ยวของจังหวัด

เกษตรกรจะปลูกกล้วยไข่ในช่วงปลายฤดูฝน คือ ประมาณเดือนสิงหาคม-กันยายน บางครั้งอาจจะล่าช้าไปบ้าง แต่จะไม่เกิน เดือนตุลาคม เนื่องจากฝนจะหมดเสียก่อน และเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้กล้วยไข่ตกเครือในช่วงฤดูแล้ง เพราะจะทำให้กล้วยผลเล็ก และถูกแสงแดดมากบริเวณก้านเครือ (คอเครือ) จะทำให้แห้งหรือหักงอได้ง่าย ในอดีตเกษตรกรคำนึงถึงตลาดกล้วยไข่ซึ่งจะ มีความต้องการบริโภคมากในช่วงของเทศกาลงานบุญและประเพณีไทย เช่น เทศกาลสารทไทยเดือนสิบ วันออกพรรษา ตักบาตรเทโว ผ้าป่าและกฐิน แต่ขณะนี้ความต้องการของตลาดได้เปลี่ยนไป เพราะกล้วยไข่มีบทบาทเป็นผลไม้ที่ส่งออกไปขาย ต่างประเทศ

กล้วยไข่

การตัดกล้วยไข่ จะกระทำก็ต่อเมื่อมีการตกลงซื้อขายกับพ่อค้าแล้ว โดยจะไม่ปล่อยให้กล้วยสุกคาต้น เนื่องจากจะมีรสชาติไม่อร่อย ผลกล้วยแตกและมีสีผิวกระด้างไม่พองเหมือนเขาไปบ่ม กล้วยไข่แต่ละปีจะให้ผลผลิตต่างกัน กล้วยปีแรกเป็นกล้วยที่ใช้หน่อปลูก กล้วยปีที่ 2 และปีที่ 3 เป็นกล้วยเลี้ยงหน่อที่แตกขึ้นมาให้เจริญเติบโตในปีต่อไป ดังนั้น ผลผลิตในปีหลังจะมีแนวโน้มลดลง จากการเลี้ยงหน่อในปีที่ 2 และปีที่ 3 ไร่ 1-2 หน่อ จึงทำให้ปริมาณกล้วยในปีที่ 2 และ 3 เพิ่มขึ้น แต่ปริมาณหรือน้อยลงกว่าปีแรกที่ปลูก

สำหรับในปี 2543 จังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่เพาะปลูกกล้วยไข่ จำนวนรวม 20,544 ไร่ ให้ผลผลิตจำนวน 35,849 ตัน

สิริจิตอุทยาน

เป็นสวนสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำปิง ในตัวเมือง มีเนื้อที่ 170 ไร่ มี สนามกีฬาประเภทต่าง ๆ และสวนไม้ดอกไม้ประดับ เหมาะแก่การ พักผ่อนหย่อนใจ มีศูนย์สินค้าพื้นเมืองและหัตถกรรม

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ตั้งอยู่ที่ถนนปิ่นดำริห์ ในตัวเมือง เป็นที่แสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุสมัยต่าง ๆ ที่ขุดพบในเมืองกำแพงเพชร อาทิ เศียรพระพุทธรูป เครื่องสังคโลก ปูนปั้นรูปยักษ์เทวดา และมนุษย์ซึ่งใช้ประดับฐาน เจดีย์ เปิดให้เข้าชมทุกวัน เว้นวันจันทร์ วันอังคาร และวันหยุด นักชดถุกษ์ ตั้งแต่เวลา 09.00-16.00 น. สอบถามรายละเอียด โทร.

(055) 711570

พิพิธภัณฑ์สถานจังหวัดกำแพงเพชรเฉลิมพระเกียรติ

เป็นสถานที่แสดงผลงานของศูนย์วิจัยไทยและศูนย์วิจัยศึกษา จำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมพื้นเมืองของจังหวัด ผลิตภัณฑ์ชาวเขา และ ผลิตภัณฑ์จากกลุ่มแม่บ้าน ภายในตัวอาคารจัดเป็นห้องโสตทัศนูปกรณ์ที่ทันสมัย ประกอบด้วยภาพ แสง และเสียง ในระบบมัลติมีเดีย สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติม โทร. (055) 722341-2

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ครอบคลุมพื้นที่โบราณสถานทั้งสองฝั่งของแม่น้ำปิง ทางเข้าอยู่นอกเมืองกำแพงเพชรไปประมาณ 5 กิโลเมตร ตามถนนสายกำแพงเพชร-พราณกระต่าย แล้วเลี้ยวซ้ายตรงกิโลเมตรที่ 360

โบราณสถานทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ ประกอบด้วยกลุ่มโบราณสถานขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นศาสนสถาน ซึ่งมีศิลปะการก่อสร้างทั้งแบบสุโขทัยและอยุธยา เทคโนโลยีการก่อสร้างมักใช้เสาศิลาแลงต้นใหญ่เป็นเสาค้ำอาคาร ได้แก่

วัดพระแก้ว

เป็นพระอารามหลวงขนาดใหญ่ที่สุดกลางใจเมืองในเขตพระราชวังหลวง กำแพงวัดเป็นศิลาแลงกลมทั้งท่อนสูงประมาณเมตรเศษ มีพระเจดีย์กลม แบบลังกาองค์ใหญ่เป็นประธาน ที่ฐานเป็นสี่เหลี่ยมทำเป็นซุ้มคูหาโดยรอบ มีสิงห์ยืนอยู่ในคูหาแต่ชำรุดหมด นอกจากนี้ยังพบฐานเจดีย์ รวมทั้งฐานโบสถ์และวิหารอีกหลายแห่ง

วัดพระธาตุ

เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่รองจากวัดพระแก้ว และอยู่ถัดไปทางทิศตะวันออก มีลักษณะคล้ายแผนผังของวัดสระศรี ที่เมืองเก่าสุโขทัย แต่ลักษณะเจดีย์ เป็นแบบกำแพงเพชร

สระมน

อยู่ทางด้านเหนือวัดพระแก้ว เข้าใจว่าบริเวณสระมนนี้เป็นบริเวณพระราชวัง ส่วนปราสาทราชฐานไม่มีเหลืออยู่แล้ว ภายหลังจากขุดลอกสระเพื่อตกแต่งบริเวณ พบฐานศิลาแลงบางคน และได้กระเบื้องมุงหลังคาตกหล่นอยู่ทั่วไป

ศาลพระอิศวร

เคยเป็นที่ประดิษฐานของเทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์ซึ่งปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ. 2429 เทวรูปองค์นี้ได้ถูกชาวต่างชาติลักลอบตัดเศียรและพระหัตถ์ เจ้าเมืองกำแพงเพชรได้แจ้งมายังกรุงเทพฯ รัชกาลที่ 5 จึงโปรดฯ ให้ขอพระเศียรและพระหัตถ์คืน และได้ทรงสร้างพระอิศวรจำลองประทานให้ ซึ่งปัจจุบันตั้งแสดงในพิพิธภัณฑสถานกรุงเบอร์ลิน ส่วนในศาลประดิษฐานเทวรูปจำลองที่หล่อขึ้นในสมัยที่ นายเชานวิศสุคลภา เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนี้

วัดพระนอน

ตั้งอยู่ไปทางทิศเหนือของสระมน ล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลง ด้านหน้าวัดมีบ่อน้ำสี่เหลี่ยม ห่องอาบน้ำ และศาลาทำน้ำโบราณ โบสถ์มีเสาศิลาแลงซึ่งตัดมาจากแหล่งกำเนิดทั้งแท่ง ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ขนาดกว้างยาวด้านละ 1.1 เมตร สูง 6.4 เมตร มีมุขเด็จทั้งด้านหน้าด้านหลัง ทางเข้าโบสถ์มีสองทาง ด้านซ้ายมือมีซากปูนปั้นรูปสิงห์ เสมาที่เหลืออยู่บางส่วนสลักเป็นรูปเทพพนม ด้านหลังโบสถ์เป็นวิหารพระนอนซึ่งได้พังทลายหมดแล้ว

วัดพระสี่อิริยาบถ

หรือที่เรียกกันว่า วัดพระยืน อยู่ต่อจากวัดพระนอนไปทางทิศเหนือ วัดนี้มีบ่อน้ำและที่อาบน้ำอยู่หน้าวัดเช่นเดียวกัน มีมณฑปจตุรมุข ประดิษฐานพระพุทธรูป 4 ปาง คือ เดิน นั่ง ยืน นอน โดยรอบ ทั้งสี่ทิศ ปัจจุบันเหลือเพียง

พระยืนเท่านั้น ศิลปะแบบสุโขทัย สกุลช่างกำแพงเพชร พระพักตร์มีพระนลาฎกว้าง พระหูเสียม

วัดสิงห์

ถัดจากวัดพระสี่อิริยาบถไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร สันนิษฐานว่าใช้เวลาสร้างถึง 2 สมัย คือ สมัยสุโขทัยและอยุธยา เจดีย์ประธานฐานสี่เหลี่ยมมีซุ้มทั้งสี่ด้าน ด้านหน้าเป็นพระอุโบสถใหญ่ ยกฐานประทักษิณสูง ด้านหน้ามีรูปสิงห์ รูปนาคประดับ ประดิษฐานพัทธสีมาทั้งแปดทิศ

วัดช้างรอบ

เป็นวัดใหญ่ตั้งอยู่บนเนินสูง มีพระเจดีย์ใหญ่ทรงลังกา ซึ่งยอดหักพังหมดแล้ว มีบันไดทางขึ้นสี่ด้าน ที่ฐานรายรอบ ด้วยรูปช้างซึ่งโผล่มาครึ่งตัวเห็นแต่ 2 ขาหน้า หันศีรษะออกจากฐาน เป็นช้างทรงเครื่องจำนวน 68 เชือก ระหว่าง ช้างมีลายปูนปั้นเป็นรูปพรหมพฤกษาในพระพุทธรูป และรอยตั้งรูปยักษ์และนางรำติดอยู่แต่ชำรุดไม่สมบูรณ์

นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่น่าสนใจอีกมากมาย ได้แก่ วัดอวาลใหญ่ วัดกะโลทัย วัดช้าง คลองท่อทองแดง หรือท่อปุพระยาว่อง และถนนพระร่วง เป็นต้น

เมืองนครชุม

เป็นเมืองโบราณอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง กำแพงเมืองเป็นมูลดินสูง 2-3 เมตร รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวไปตามแม่น้ำปิง จากตะวันออกไปตะวันตก เป็นบริเวณที่พบพระเครื่องลือชื่อของเมืองกำแพงเพชร เช่น พระขุมกอก สีลาเม็ดขนุน ทู่งเศรษฐี หรือกำแพงเขย่ง เป็นต้น

โบราณสถานภายในเมืองส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยอิฐและมีขนาดเล็ก ประกอบด้วย

กำแพงป้อมทุ่งเศรษฐี

เป็นป้อมโบราณสำหรับป้องกันข้าศึก ก่อด้วยศิลาแลง กว้างราว 83 เมตร สูง 6 เมตร ตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธิน ก่อนถึงตัวเมืองราว 1 กิโลเมตร มีใบเสมาเหลืออยู่

วัดพระบรมธาตุ

ตั้งอยู่ใจกลางเมืองนครชุม มีเจดีย์ที่เจ้าพระยาสิทธิเสด็จมาสถาปนาและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเดิมคงเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์อย่างศิลปะสุโขทัย แต่ปัจจุบันเป็นเจดีย์แบบพม่า เนื่องจากเศรษฐีพม่าผู้หนึ่งได้มาบูรณะไว้เมื่อ ประมาณ 100 ปี มาแล้ว ด้านใต้มีพระอุโบสถ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย และอุยธยาอยู่หลายองค์

นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานในเขตนครชุมอีกหลายแห่ง เช่น วัดขุมกอก วัดเจดีย์กลางทุ่ง และวัดหนองพิบูล

หลวงพ่อกุโณศักดิ์ วัดสว่างอารมณ์

อยู่ในตำบลนครชุม อำเภอเมือง เป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนขนาดใหญ่ มีพุทธลักษณะทั้งดงามยิ่ง และเป็น

หลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกำแพงเพชรและหัวเมืองฝ่ายเหนือ

เมืองไตรดิ่งส์

ตั้งอยู่ที่ตำบลไตรดิ่งส์ ห่างจากกำแพงเพชรตามเส้นทางไปอำเภอคลองลานประมาณ 18 กิโลเมตร เป็นเมืองโบราณ สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าไชยสิริ กษัตริย์เชียงใหม่ ซึ่งได้นำข้าศึกลงมาสร้างเมืองนี้เมื่อ พ.ศ.1542 ปัจจุบันโบราณสถานต่างๆ หุดโหดมลงมาก เหลือเพียงซากเจดีย์และเชิงเทินเท่านั้น

อุทยานแห่งชาติน้ำตกคลองลาน

มีเนื้อที่ 187,500 ไร่ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 58 กิโลเมตร จากถนนพหลโยธิน กม. 346 ที่บ้านคลองแม่ลาย (ห่างจากตัวเมืองราว 10 กิโลเมตร) เลี้ยวขวาเข้าทางหลวงหมายเลข 1117 ไปอีก 36 กิโลเมตร มีทางแยกเข้าที่ทำการอุทยานอีก 6 กิโลเมตร หรือจะแยกจากพหลโยธินมาตามทางหมายเลข 1072 ที่ผ่านอำเภอลาดยาวก็ได้ ระยะทาง 106 กิโลเมตร น้ำตกคลองลานเป็นน้ำตกขนาดใหญ่ ไหลลงมาจากหน้าผาสูง 95 เมตร ด้านล่างมีแอ่งน้ำ น้ำตกคลอง น้ำไหลหรือน้ำตกปางควายจากทางหลวงหมายเลข 1117 ตรงหลักกิโลเมตรที่ 35-36 จะมีป้ายบอกทางเข้าอีก 10 กิโลเมตร มีน้ำไหลลดหลั่นลงมาถึง 9 ชั้น ตลอดปี แก่งเกาะร้อย เป็นแนวโขดหินกลางธารน้ำไหล มองดูคล้ายมีเกาะ เล็กเกาะน้อย จากทางหลวงหมายเลข 1117 บริเวณสามแยกไปน้ำร้อนจะมีทางลาดยางแยกเข้าไปเป็นระยะทาง 15 กิโลเมตร

นักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะพักค้างแรมในเขตอุทยาน ติดต่อส่วนอุทยานแห่งชาติกรมป่าไม้ หรือที่อุทยานแห่งชาติคลองลาน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร 62180 จุดที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวคือระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม

อุทยานแห่งชาติแม่วงก์

เดินทางไปตามทางหมายเลข 1117 สายคลองลาน-อุ้มผางจะพบทางแยกไปที่ทำการอุทยานฯ อีก 19 กิโลเมตร สถานที่น่าสนใจภายในอุทยานฯ ประกอบด้วย แก่งผานางคอย เป็นแก่งหินในลำห้วยคลองขลุ่ย ที่ไหลลดหลั่นจนกลายเป็นน้ำตก 4 ชั้น ห่างจากที่ทำการอุทยานฯ 800 เมตร มีทางเดินศึกษาธรรมชาติจัดไว้ บ่อน้ำอุ่นธรรมชาติ อุณหภูมิประมาณ 50 องศาเซลเซียส อยู่ห่างจากที่ทำการ 1.5 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีจุดชมวิวดูตลอดเส้นทาง สาย คลองลาน-อุ้มผาง มีจุดชมวิวดูหลายแห่ง อาทิ กิโลเมตรที่ 81, 87, 92, 102 และ 115 โดยเฉพาะกิโลเมตรที่ 102 มีน้ำตกกรมทางที่สวยงามมียอดเขาไมโกจู 1,950 เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นจุดสูงสุดของอุทยานฯ น้ำตกที่น่าสนใจในอุทยานฯ ได้แก่ น้ำตกแม่กระสา มี 9 ชั้น สูง ประมาณ 900 เมตร ห่างจากที่ทำการ 18

กิโลเมตร ใช้เวลาเดินเท้า ราว 9 ชั่วโมง น้ำตกแม่เราว มี 5 ชั้น ชั้นที่สูงที่สุดประมาณ 100 เมตร ห่างจากที่ทำการ 21 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินเท้าประมาณ 11 ชั่วโมง และ น้ำตกแม่กิ - แม่วงก์ มีความสูงประมาณ 200 เมตร มีถึง 9 ชั้น น้ำไหลเกือบตลอดปี ใช้เวลาเดินเท้า 10 ชั่วโมง

บริเวณที่ทำการอุทยานฯ มีบ้านพักพร้อมเครื่องนอนสำหรับบริการ นักท่องเที่ยว 6 หลัง รองรับนักท่องเที่ยวได้รวม 50 คน แต่ต้อง เตรียมอาหารมาเอง สำหรับที่พักล่วงหน้าอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ถนนคลองลาน-อุ้มผาง กิโลเมตร 65 อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร 62180 หรือที่กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ โทร. 5797223, 5795734

อุทยานแห่งชาติคลองวังเจ้า

เป็นอุทยานแห่งชาติที่ตั้งขึ้นใหม่ อยู่ในเขตตำบลโกสัมพีน่างจากตัวเมือง 70 กิโลเมตร จากเส้นทางสาย กำแพงเพชร- ตาก แยกเข้าเส้นทางบ้านวังเจ้า-โละโคะ สภาธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา ยังคงความสมบูรณ์ มีน้ำตกที่สวยงามหลาย แห่ง และยังเป็นที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงด้วย

ตลาดกล้วยไข่

ตั้งอยู่ริมทางสายกำแพงเพชร-นครสวรรค์ตรงกิโลเมตรที่ 343 มีเพียงกล้วยไข่ทั้งดิบและสุก กล้วยฉาบ และสินค้าพื้นเมืองอื่น ๆ มากมาย

กลุ่มชนและวิถีการดำเนินชีวิต

จังหวัดกำแพงเพชรเป็นจังหวัดที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงเป็นส่วนใหญ่ บางส่วนปกคลุมด้วยป่า พื้นที่เหล่านี้ คือ การอยู่อาศัยของชนกลุ่มน้อย ซึ่งเดินทางอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ชนกลุ่มน้อยที่อาศัยในจังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วยกลุ่มชน 4 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มชนม้ง
2. กลุ่มชนกะเหรี่ยง
3. กลุ่มชนลีซอ
4. กลุ่มชนเย้า

กลุ่มชนม้ง

เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่นักภาษาศาสตร์จัดอยู่ในตระกูลภาษาเมี้ยว-เย้า ของภาษาตระกูลจีน ทิเบต ถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของม้ง คือ จีน ราวปี พ.ศ. 2443 ม้ง เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทย ต่อมากระจายสู่ลาวภาคเหนือ จนถึงกำแพงเพชร เฉพาะกลุ่มม้งในจังหวัดกำแพงเพชรนั้น มีการกระจายการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

- บ้านโละโคะ หมู่ 10 กิ่งอำเภอโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านคลองมดแดง หมู่ 3 ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านคลองลาน หมู่ 8 ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านชุมชนไพร หมู่ 8 ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านป่าคา หมู่ 8 ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านป่าหมาก หมู่ 8 ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

- บ้านคลองหมาบ หมู่ ตำบลหินดาด กิ่งอำเภอปางศิลาทอง จังหวัดกำแพงเพชร
จากการสำรวจประชากรม้งเมื่อ ปี 2538 พบว่ามีจำนวนประมาณ 1983 คน ในจำนวนนี้ได้
รับสัญชาติไทยแล้ว 1644 คน

ลักษณะแบบแผนการดำรงชีวิต

ม้งในจังหวัดกำแพงเพชรมีลักษณะการดำเนินชีวิตผสมผสานระหว่างแบบดั้งเดิมและการรับวัฒนธรรม
จากเมือง เอกลักษณะบางอย่างที่ยังพบในกลุ่มม้งนี้ คือ แบบแผนของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย การสร้างบ้าน
เรือน และวัฒนธรรมเกี่ยวกับกลุ่มชน

- แบบแผนการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย และการสร้างบ้านเรือน จะไม่มีผังที่แน่นอน จะมีหลักเพียง
ว่า เรือนแต่ละหลังต้องหันหน้าออกจากภูเขา เนื่องจากเป็นเส้นทางที่สิ่งชั่วร้ายผ่าน และไม่นิยมสร้างเรือนซ้อน
กัน เนื่องจากการขวางทางผีเห่าที่สัญจรผ่านประตูเรือนทุกหลัง เรือนม้งมักจะเรียงเป็นหย่อมๆแต่ละหย่อม
จะมีประมาณ 7 - 8 หลัง ซึ่งเป็นเครือญาติกัน การสร้างบ้านเรือน เจ้าของเรือนทำการบวงสรวงศาลเจ้าบรรพชน
ด้วย และมีการแบ่งพื้นที่การใช้สอยเรือน คือ ห้องโถงใหญ่ใช้เป็นที่อยู่ที่กิน เล่น และพักผ่อนของครอบครัว มุม
หนึ่งจะวางแคร่นอนของแขก และมุมที่เหลือจะแบ่งกันฝาไม้ไผ่ฟากเป็นห้องขนาดเล็ก ใต้หลังคาเว้นไว้ให้เห็นพื้นที่
ที่โครงสร้างเครื่องบนของเรือน ซึ่งจะใช้ในการเก็บสิ่งของต่างๆ พื้นที่ลานด้านนอกเรือนใช้เป็นที่ทำงานฝีมือ
ปักผ้า มีคอกเลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้เป็นอาหาร

- วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับชุมชน ม้งมีแบบแผนวัฒนธรรมคล้ายๆกับกลุ่มชนม้งในส่วนอื่นๆของไทย
คือ มีความเชื่อในเรื่องของพระพุทธศาสนา ผสมผสานเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผี ในพิธีกรรมต่างๆ ชาวม้งจะ
แบ่งพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้พระภิกษุเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ส่วนพิธีกรรมความเชื่อดั้งเดิม จะใช้คนทรง
อาจเป็นชายหรือหญิงในการติดต่อทำพิธีกรรม การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

ในเรื่องแบบแผนการดำรงชีวิตด้านอื่นๆอาจจะกล่าวเป็นประเด็นได้ดังนี้

- การเกิด
- การเลือกคู่และการแต่งงาน
- การตาย

ชุมชนกะเหรี่ยง

เป็นชุมชนที่มีการแพร่กระจายอย่างมากในส่วนต่างๆของไทย ชื่อกะเหรี่ยงในภาคกลางนั้น ในภาค
เหนือเรียกว่า ยาง ซึ่งจำแนกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ สะกอ และ ไบว ชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดกำแพงเพชร พบว่ามี
กระจัดกระจายอยู่ตามเขตอำเภอเมืองและอำเภอคลองลาน ได้แก่

- บ้านโละโละ หมู่ 10 กิ่งอำเภอโกสุมพินคร จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านน้ำตก หมู่ 2 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านวุ้งกะสัง หมู่ 2 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านปางควาย หมู่ 3 ตำบลคลองน้ำไหล อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
- บ้านเพชรจะขอ หมู่ 3 ตำบลสังขาม อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน กะเหรี่ยงมีลักษณะเฉพาะในการตั้งถิ่นฐาน คล้ายกับชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่
อื่นๆ คือ นิยมตั้งถิ่นฐานบริเวณชายเขาที่ต่ำลุ่มกว่าชุมชนอื่นๆ และมีอาชีพเด่น คือ เกษตรกรรม ที่มีขั้นตอนดังนี้

1. การทำนาปีละครั้ง แล้วพักดิน 6 – 12 ปี
2. การแผ้วถางปรับดิน แล้วเผาต้นไม้ใบหญ้าแล้วกันไม่ให้ลูกกลมด้วยความระมัดระวังรอบคอบ
3. การรักษาป่าบนเขาสูงเหนือบริเวณที่ทำกรเพาะปลูกอย่างดี ไม่ตัดต้นไม้หรือทำลายป่าไม้
4. การถอนวัชพืชและไม่ปรับไถพื้นที่ก่อนเพาะปลูก

ด้วยเหตุนี้ชาวกะเหรี่ยงจึงนับว่าเป็นชุมชนแห่งหนึ่งที่รู้จักรักษาคุณภาพของดินอย่างอุดมสมบูรณ์ โดยส่วนใหญ่การตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงมักจะอยู่ในที่สูงตั้งแต่ 600 – 1000 เมตรจากระดับน้ำทะเล ไกลแหล่งน้ำและปลอดภัย

ลักษณะของเรือนชาวกะเหรี่ยง กลุ่มชนชาวกะเหรี่ยงนิยมสร้างบ้านเรือนยกใต้ถุนสูง พื้นเรือนทำด้วยไม้ฟาก หลังคามุงใบตองเก้าย การแบ่งพื้นที่การใช้งานของเรือน ส่วนใต้ถุนเรือน คือ พื้นที่นั่งเล่น และพื้นที่ทำกิจกรรมประจำวัน เช่น ตาข้าว ผ่าพื้น เลื่อยไม้ ทอผ้า บางส่วนของใต้ถุนเรือนอาจเป็นคอกสัตว์ ประเภทควาย หมู ไก่ บางเรือนอาจเลี้ยงช้างเพื่อใช้ในงานต่างๆด้วย

ตัวเรือนจะมีระเบียง ยื่นพ้นส่วนหลังคาออกไป เพื่อใช้เป็นราวตากผ้า และพืชผลที่ต้องการเก็บถนอมอาหาร ในการสร้างเรือนมีธรรมเนียมว่า ญาติข้างมารดาจะอยู่รวมกันไม่นิยมกลุ่มคนอื่นมาสร้างแทรกกลาง และจะต้องไม่สร้างเรือนสามหลังในลักษณะสามเส้า ครอบครัวกะเหรี่ยงจะประกอบด้วย บิดา มารดา และบุตรธิดาที่ยังเป็นโสด เท่านั้น ในเรื่องการอยู่อาศัยในเรือนนี้ครอบคลุมไปถึงการที่บุตรชายหรือธิดาบุตรสาวที่อยู่ในวัยรุ่น จะไม่อยู่ในบริเวณเดียวกันของเรือนสำหรับผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกของครอบครัวจะต้องอยู่พักตรงชานเรือนเท่านั้น

ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและประเพณี กลุ่มกะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชนที่มีแบบแผนการดำรงชีวิตในปัจจุบันผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเมืองจากพื้นที่ราบและวัฒนธรรมเดิม ด้วยความเชื่อในเรื่องผีและพิธีกรรม โดยปกติทั่วไปชาวกะเหรี่ยงจะประกอบด้วยสมาชิกในครัวเรือนไม่เกิน 10 คน สภาพการดำรงอาชีพส่วนใหญ่ คือ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ สำหรับรูปแบบของการดำเนินชีวิตนั้น ครอบครัวชาวกะเหรี่ยงอาศัยร่วมเรือนเดียวกันไม่เกิน 6 คน ต่างจากกลุ่มชนม้งที่ร่วมอยู่ในเรือนเดียวกัน แต่จะประกอบด้วยหลายครอบครัว การยึดถือการปฏิบัติแบบตามเดิม คือ การยึดถือจารีตเดิมได้แก่

1. ไม่แต่งงานกับเครือญาติ
2. ลูกพี่ลูกน้องจะแต่งงานกันไม่ได้
3. ชายจะแต่งงานกับสตรีที่มีศักดิ์เป็นผู้ที่ไม่ได้
4. ห้ามผู้เป็นน้ำ อา ป้า ลุง แต่งงานกับหลาน

อาจกล่าวได้ว่า การดำรงชีวิตของกลุ่มชาวกะเหรี่ยงเป็นรูปแบบการดำรงชีวิตของชนกลุ่มหนึ่งที่พยายามประยุกต์สภาพแวดล้อมต่างๆ รอบตัว เพื่อเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพภายใต้ข้อจำกัดแห่งที่ทำการ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ พวกเขามีความเชื่อตามตำนานของกลุ่มชนว่าจะสามารถเอาชนะความยากไร้ได้ด้วยปัญญา ความอดทน และสัจจะ แม้ชีวิตจะไม่สมบูรณ์พูนสุข แต่ก็พร้อมด้วยความสงบสันติ

กลุ่มชนลืซอ

เป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาในสาขา ยี ของตระกูลพม่า-ทิเบต มีสำเนียงเดียวที่พูดในประเทศไทย จากข้อมูลการสำรวจชนกลุ่มน้อยพบว่ากลุ่มลืซอ เป็นกลุ่มที่มีจำนวนไม่มาก ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตบ้านคลองลาน หมู่ 1 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน และบ้านสีกงามกลุ่มที่ 3 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 262 คน ในจำนวนนี้ได้รับสัญชาติไทยแล้ว 233 คน

ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน กลุ่มลืซอที่อยู่บนกำแพงเพชรในปัจจุบันล้วนอพยพมาจากแม่สายเนื่องจากความต้องการพื้นที่เพาะปลูกยังชีพ และปัญหาการปราบปรามจากการปลุกผีจากรัฐ จึงทำให้กลุ่มชนลืซอใน 2 กลุ่มจังหวัดเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อ 25 ปีที่แล้ว โดยปะปนอยู่กับพวกม้ง และบางส่วนได้แยกออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น โดยลืซอโดยทั่วไปจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่สูง 1000 เมตร เนื่องจากระดับน้ำทะเล ทั้งนี้มุ่งให้สามารถนำน้ำจากธรรมชาติมาใช้ได้ และควรอยู่คนละฟากฝั่งแม่น้ำ เนื่องจากเชื่อว่าแม่น้ำอาจนำความเสียหายมาสู่ตนได้

ในการปลูกสร้างบ้านเรือนชาวลืซอ นิยมสร้างหันหน้าออกภูเขา ด้วยการปักเสาเข็มเรียงไปตามความลาดไหล่เขา มีประตูเข้าออก 1 บาน อยู่ตรงกลางของฝาเรือนด้านหน้าตรงข้ามกับศาลพระภูมิที่บูชาบรรพบุรุษนับถือศาลที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อครอบครัวของชาวลืซอ โดยทั่วไปเรือนลืซอมี 2 ลักษณะ คือ แบบติดดิน ใช้วิธีการทุบดินให้แน่นเป็นพื้นเรือน ซึ่งอากาศภายในเรือนจะอบอุ่น เหมาะสำหรับการสร้างบ้านเรือนบนภูเขา ส่วนอีกแบบหนึ่ง คือ แบบยกพื้นได้สูง การจัดแบ่งพื้นที่ในเรือนแบ่งเป็นห้องนอนอยู่สองด้าน หรือในสวนที่สูงที่สุดติดกับศาลพระภูมิ ห้องนอนสำหรับแขกจะจัดอยู่อีกส่วนหนึ่ง จะไม่ตั้งเตาไฟระหว่างประตูกับศาลพระภูมิ เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งที่ขวางทางผี ซึ่งตามปกติเรือนหลังหนึ่งๆ มีการก่อเตาไฟในเรือน ขนาดของเรือนขึ้นอยู่กับการอยู่อาศัย ในครอบครัวหนึ่งๆจะประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก

ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและประเพณี ลืซอเป็นกลุ่มชนที่นับถือในอาวไต ในการตัดสินกรณีพิพาทต่างๆ ผู้อาวุโสจะมีบทบาทอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผี จึงต้องมีพิธีบวงสรวงผี โดยผ่านพระและคนทรง ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในเรื่องระบบการดำเนินชีวิตชาวลืซอ สถาบันครอบครัวนับเป็นสิ่งสำคัญมาก จะประกอบไปด้วยลำดับชั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. พิธีแต่งงาน
2. การเกิด
3. การตาย

ปัจจุบันกลุ่มชนลืซอมีการติดต่อกับชุมชนเมือง เนื่องจากต้องทำการค้าขายร่วมกันอยู่เสมอ ดังนั้นการรับรู้ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่แพร่เข้ามาในกลุ่มลืซอเป็นอย่างมาก กลุ่มชนลืซอที่มีอายุต่ำกว่า 70 ปี ล้วนพูดภาษาไทย ภาคกลางได้ นอกจากนี้ความเชื่อในเรื่องสังคมเดิมเริ่มเปลี่ยนไปด้วย